

Aydın məsələdir ki, 4 ekofaktorun məcmu pessimal təsiri 1 və ya 2 ekofaktorun pessimal təsirindən xeyli güclü olduğu üçün 3-cü nəsldə ekoloji sabitlik əmsallarının qiyməti bir qədər aşağı düşmüşdür. Lakin, 3-cü nəsləndən etibarən hər sonrakı nəslə ekoloji sabitlik əmsallarının qiymətləri bu və ya digər dərəcədə artmağa başlamışdır. Nəhayət, 8-ci nəslə 3-cü nəsllə müqayisədə diri baramanın kütləsinin pessimal şəraitə dözümlülüyü KM-2 xəttində 11,5%, MU-51 xəttində 7,5%, MR-52 xəttində 9,7%, 3 xəttəndən orta hesabla 9,6% artmışdır. İpək pərdəsinin kütləsinin ekoloji dözümlülüyü KM-2 xəttində 9,4%, MU-51 xəttində 8,9%, MR-52 xəttində 9,5%, 3 xəttəndən orta hesabla 9,3% artmışdır. Bu isə müxtəlif mühit şəraitində, xüsusən də

əlverişsiz mühit şəraitində əldə olunacaq diri barama və ipək məhsulunun azı 9% artması deməkdir.

Beləliklə, apardığımız çoxillik təcrübələrdən aldığımız nəticələr tam aydınlıqla sübut edir ki, tut ipəkqurdu populyasiyalarının ardıcıl nəsləri üzərində pessimal şəraitdə aparılan istiqamətli seçmənin təsiri altında genotiplərin seleksiya əlamətinin özü ilə yanaşı, onun ekoloji dözümlülüyünün (adaptasiya qabiliyyətinin) də genetik yaxşılaşması baş verir.

Odur ki, müxtəlif mühit şəraitinə, xüsusən də əlverişsiz (pessimal) mühit şəraitinə dözümlü yeni tut ipəkqurdu cinslərinin yaradılması üçün aparılan adaptiv seleksiya proqramlarında bu üsuldən istifadə olunmasını məqsəda uyğun hesab edirik.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov B.H. Tut ipəkqurdu cins və hibridlərinin ümumi barama məhsuluna görə ekoloji dözümlülüyünün öyrənilməsi // Az.ETİ-nin elmi əsərləri, 2000, XV c., s.49-55. 2. Abbasov B.H. Tut ipəkqurdunun adaptiv seleksiyanın elmi-metodik əsasları // Az.ETİ-nin elmi əsərləri, 2000, XV c., s.55-63. 3. Abbasov B.H. Tut ipəkqurdu cins və hibridlərinin xam ipək məhsuluna görə ekoloji sabitliyinin öyrənilməsi // Azərbaycan Aqrar elmi jurnalı, 2001, №3-4, s.60-63. 4. Abbasov B.H. Tut ipəkqurdunun adaptiv seleksiya metodikası və onun eksperimental sınağının nəticələri / Azərbaycan Zooloqlar Cəmiyyətinin I qurultayının materialları. Bakı: Elm, 2003, s.499-503. 5. Abbasov B.H., Eminbəyli T.H., Hüseynova E.Ə., Savadova K.Ə., Məmmədova K.V., Abbasova G.B. Tut ipəkqurdunun adaptiv seleksiyanın bəzi metodiki məsələlərinin öyrənilməsi // Az.ETİ-nin elmi əsərləri, 2004, XVI c., s.20-24. 6. Abbasov B.H., Hacıyeva Z.Ə., Həsənov N.M. Müxtəlif aqroekoloji şəraitdə yüksək və sabit məhsuldarlığı təmin edən yeni tut ipəkqurdu hibridləri / Görkəmli alim entomoloq S.R.Məmmədovanın 80 illiyinə həsr olunmuş elmi sessiyanın materialları. Gəncə, 2005, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2005, s. 131-136. 7. Hacıyeva Z.Ə., Abbasov B.H., Həsənov N.M. Mühit şəraitinin geniş təərəddüdünə daha yaxşı uyğunlaşa bilən yeni Qələbə x Namazlı 1 və Namazlı 1 x Qələbə tut ipəkqurdu hibridləri // Azərbaycan Aqrar elmi jurnalı, 2006, №3-4, s. 37-38.

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ QIYMƏTLİ NADİR ALMA SORTLARI

S.A.NƏCƏFOV, Q.Ə.NƏSİROV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədləri
Akademik H. Ə. Əliyev adına "Araz" Elm İstehsalat Birliyi

Alma bitkisi Naxçıvan Muxtar Respublikasının ərazisində çox qədim dövrlərdən başlayaraq yetişdirilir. Aparılmış çoxəsrlik xalq seleksiyası nəticəsində burada bu bitkinin bir çox nadir və qiymətli sortları yaradılmışdır. Muxtar Respublikanın təsərrüfatlarında alma meyvə bağlarında əsasən başqa meyvə bitkiləri ilə qarışıq halda yetişdirilir.

Hazırkı dövrdə onun təmiz cinsli 2 - 3 hektarlıq bağlarına Muxtar Respublikanın əsas meyvəçilik regionları hesab edilən Ordubad, Şərur və Şahbuz rayonlarında rast gəlinir.

Lakin bununla belə qabaqcıl fermer təsərrüfatlarının təcrübəsi göstərir ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının yuxarı dağlıq və dağətəyi rayonlarında çox əlverişli torpaq - iqlim şəraitinin olması burada alma bitkisi yetişdirməyə və sənaye əsasında geniş plantasiyalarda yetişdirilə bilər. Yerli əhalinin qiymətli ərzaq məhsulu hesab edilən alma meyvəsi ilə il boyu dolğun təmin edilməsinə şərait yaranar. Hər il eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının iri şəhər və sənaye mərkəzlərinin bazarlarına yüzlərcə ton alma məhsulu göndərilməsinə imkan verir.

Eyni zamanda Ordubad dayaq məntəqəsində aparılmış çoxillik elmi - tədqiqat nəticələrindən aydın olmuş-

dur ki, yerli iqlim şəraitinin kəskin kontinental olmasına baxmayaraq Muxtar Respublikanın meyvəçiliklə məşğul olan bölgələrində sortların düzgün seçilmə və onların bioloji - təsərrüfat xüsusiyyətləri ilə uyğun gələn səmərəli becərmə texnologiyalarının tətbiqi sayəsində alma bağlarında hər il bol və keyfiyyətli məhsul götürmək nəticə etibarilə onun yüksək rentabelli təsərrüfat sahəsi kimi fəaliyyət göstərilməsinə nail olmaq olar.

Ordubad dayaq məntəqəsinin əməkdaşları tərəfindən son illərdə bu məqsəd üçün tam cavab verən bir çox yerli az yayılmış nadir alma sortları aşkar edilib artırılmışdır.

Aşağıda bu sortlardan üçünün biomorfoloji, təsərrüfat və texoloji xüsusiyyətləri verilmişdir.

Darağı sortu: Ordubad, Əndəmic, Dırnıs bölgəsində yayılmışdır. Meyvələri orta irilikdə olub 100 - 120 qramdır. Meyvələri yastı, yumru, bəzən konusvari azacıq qabırqalıdır, budağa möhkəm yapışdığından güclü küləklərin təsirindən belə tökülmürlər. Meyvə kasası geniş və orta dərinlikdədir, tacı nisbətən dayazdır. Meyvə saplağı nazik və qısadır. Meyvəsinin qabığı sıx və parlaqdır. Zərif mum qatı ilə örtülmüşdür, hiss olunacaq dərəcədə yağlıtəhəddir.

Rəngi tam yetişmə fazasında tünd sarıdır. Günəş tutan yanağında tünd - qırmızı zolaqlar yaranır. Meyvə ləti ağ - bəyaz, azacıq sıx, lakin kifayət qədər zərif, ətirli, sulu - şirəli və çox sevilən tamlıdır. Meyvələri özünün iriliyi, forması, rəngi, ətirliliyi və təmizinə görə 4,8 balla orqanoleptik qiymət almışdır. Meyvə lətində orta hesabla şəkərlilik 9,3 %, turşuluğu 4,5 qram litrdir. Meyvələrinin dərilmə yetişkənliyi oktyabrın ortasında başa çatır, sort gec yetişəndir. Meyvələri adi şəraitdə mart ayının axırlarına qədər tam keyfiyyəti ilə qalır.

Ağacları orta irilikdə, geniş pramid formalıdır. Quraqlığa və şaxtaya davamlıdır. Tinkləri əkildikdən 4 - 5 il sonra məhsula düşür. Hər il bol məhsul verir. Bir ağacın məhsuldarlığı 70 - 75 kq, hektarın məhsuldarlığı 190 - 280 sentnerdir.

Girdə qırmızı sortu: Ordubad, Nüs - Nüs, Gənzə bölgələrində yayılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikasının qədimdən becərilən gec yetişən sortudur. Özünə məxsus gözəlliyi və əla dad keyfiyyətinə görə Girdə - qırmızı alması yüksək qiymətləndirilən desert sortlarına aid edilir. Meyvələri çox iri olub çəkisi bəzən 150 - 170 qrama çatır. Meyvələri hamar yumrudur, budağa möhkəm yapışır, xəstəliklərə demək olar ki, tutulmur. Meyvə kasası orta dərinlikdə və irilikdədir. Meyvə saplağı nəzərə cəpəcaq dərəcədə qalın və qısadır. Qabığı bərkdir, parlaq qırmızıdır, olduqca hamardır, yaşımtdır. Çox xoşlanan ətirlidir.

Ləti sarımtıl ağ rəngdədir, xırtıdayandır, ətirlidir, sulu - şirəlidir, turşa şirin tamlıdır. Şəkərliliyi 9 - 10 %, turşuluğu 3,2 - 3,4 qramlitrdir. Meyvələri keyfiyyət göstəricilərinə görə 4,7 balla qiymətləndirilir. Meyvələrin dərilmə yetişkənliyi oktyabrın ortalarına təsadüf edir. İtkisiz olaraq adi şəraitdə mart ayının axırları, aprel ayının

əvvəllərinə kimi saxlanıla bilər. Daşınmada çox davamlıdır. Ağacları orta boyludur, çətiri dairəvi olub, nisbətən ətrafa yayılındır. Quraqlığa, şaxtaya və xüsusən də küləyə qarşı çox davamlıdır. Torpağın münbitliyinə qarşı o qədər tələbkər deyildir, lakin rütubət sevəndir. Ağacları 4 - 5 yaşında bara düşür və bundan sonra hər il bol və sabit məhsul verir.

6 x 6 m əkin sxemində bir ağacın orta məhsuldarlığı 75 - 80 kq, 1 hektardan məhsuldarlıq isə 200 - 230 sentnerdir.

Qırmızı payızı sortu: Naxçıvan Muxtar Respublikasının qədimdən yetişdirilən az yayılmış alma sortudur. Ordubad, Əndəmic, Dırnıs və Gənzə bölgələrində becərilir. Meyvələri gözəldir, oval formalıdır, iri həcmlidir, çəkisi 200-220 qrama çatır. Meyvə kasası açıqdır. Meyvələr budaqlara çox möhkəm yapışır. Meyvə saplağı nazikdir, nisbətən uzundur. Qabığı sıx və möhkəmdir, hamardır, çəhrayı - qırmızı rənglidir, üzərində çoxlu tünd çəhrayı nöqtələr vardır. Əti sıxdır, ağ rənglidir, yumşaq və şirindir. Keyfiyyət göstəricilərinə görə 4,7 ball hesabı ilə qiymətləndirilmişdir. Şəkərliliyi 8,9 %, turşuluğu 3,9 qramlitrdir.

Meyvələrin dərim yetişkənlik dövrü Sentyabrın ortalarıdır. Meyvələri adi şəraitdə keyfiyyət göstəricilərini azacıq belə itirmədən yazın əvvəllərinə qədər saxlaya bilər. Ağacı uzunömrlüdür, orta boyludur, ətraf mühitə qarşı elə tələbkər deyil. Şar şəkilli geniş çətirə malikdir. Əkildikdən 5 - 6 il sonra məhsula düşür, Əsasən iləşiri məhsul verir. 6 x 6 əkin sxemində hər ağacdən məhsuldarlığı 100 - 120 kq, 1 hektardan məhsuldarlıq isə 120 - 125 sentnerdir. Təsvir olunan hər üç alma sortu orta, yüksək və nisbətən dağlıq zonalarda yetişdirilməsi üçün tövsiyə olunur.

NAXÇIVAN MR - nın BOZ TORPAQLARI ŞƏRAİTİNDƏ ƏKİN MÜDDƏTİNİN ŞƏKƏR ÇUĞUNDURU BİTKİSİNİN MƏHSULDARLIĞINA TƏSİRİ

H.M.SÜLEYMANOV, S.R.RƏHİMOV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədləri
Akademik H. Ə. Əliyev adına "Araz" Elm İstehsalat Birliyi

Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, boz torpaqlar Naxçıvan MR - nın düzən hissəsi üçün əsas torpaq tipidir. (Ə. P. Zeynalov - 1958).

Ümumiyyətlə Muxtar Respublikanın torpaq örtüyü ərazidən keçən çayların gətirdikləri allüvial və proluvial çöküntüləri üzərində əmələ gəlmişdir. Torpaqların əkin qatı (3 - 8 %) və torpaq əmələ gətirən suxurlar (5 - 10 %) karbonatlı torpaqlardır.

Uzun illərdə aparılmış becərmə və suvrmaların təsiri nəticəsində torpaq profilində və fiziki - kimyəvi xassələrində ciddi dəyişikliklər əmələ gəlmişdir.

Bir çox tədqiqatların əldə etdikləri tədqiqat nəticələrinə görə Muxtar Respublikanın əkin altına daxil

olan torpaqlar humus və azotla çox zəif, fosforla orta, kaliumla nisbətən yaxşı təmin olunmuşdur. Bu isə əkilən bitkilərin yüksək və keyfiyyətlə məhsul yetişdirilməsini təmin edə bilən əkin müddətlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsini tələb edir.

Müasir dövrdə becərilən bitkilərdən yüksək və keyfiyyətli məhsul almaq məqsədi ilə hər bitki növü üçün intensiv becərmə texnologiyasının işlənilməsi və təsərrüfatlara tətbiq edilməsini vacib hesab edirik.

Qarşıya qoyulmuş bu vacib məsələnin həll edilməsi məqsədi ilə 2004 - 2005 - ci illərdə tarla təcrübələri qoyulmuş və aşağıdakı mühüm məsələlər öyrənilmişdir.